

MARIAN CZOCHAŃSKI
GRZEGORZ KOWALSKI

Katedra Geodezji, Kartografii Środowiska i Geometrii Wykreślnej
Politechniki Łódzkiej

ELEMENTY ROZPLANOWANIA INDUSTRIALNEGO NA PLANACH REGULACYJNYCH OSAD RĘKODZIELNICZYCH NOWE MIASTO I ŁÓDKA

Opiniodawca: **prof. dr hab. inż. Zdzisław Adamczewski**

W pracy zwrócono uwagę na celowe elementy rozplanowania industrialnego znajdujące się na planach regulacyjnych osad rękodzielniczych Nowe Miasto i Łódka, trzonu przyszłej Łodzi przemysłowej. Uwypuklono znaczenie wcześniej sporządzonych map sytuacyjnych, stanowiących materiał źródłowy dla opracowania tych planów regulacyjnych.

1. WPROWADZENIE

Do początku XIX wieku Łódź miastem była jedynie z nazwy, herbu i przywileju (wraz z prawami miejskimi uzyskała pozwolenie na organizowanie targów). W *Opisie Łodzi* według *Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego* (red. Sulmierski, t. 5 Warszawa 1884) [10] przeczytać można: „...ślad jej bytu zaznacza lustracja zarządzana przez rząd pruski po zajęciu w 1793 r. tej części Rzeczypospolitej. Było tu wtedy 44 dm. i 199 mk., prócz tego 11 pustych domów, 18 pustych placów i 44 stodoły. Ludność żyła z pracy rolnej i posiadała dość liczny inwentarz a mianowicie 18 koni, 97 wołów, 58 krów i 63 świń. Przemysł rękodzielniczy reprezentowało 8 stelmachów, dwóch garbarzy, ślusarz, krawiec, szewc, stolarz. Istniał tu zdawna drewniany kościółek parafialny, młyn wodny i dwie karczmy. W 1806 r. Ł. przechodzi na własność rządu. Wraz z ogólnym wzrostem ludności w kraju po utworzeniu królestwa kongresowego i Ł. zwiększyła swe zaludnienie. W 1820 r. liczono tu 112 dm. i 799 mk.”.

Obszar zabudowy miejskiej wynosił około 20 hektarów, z budynkami skoncentrowanymi wokół rynku (z ratuszem i kościołem), oraz przy wychodzących z rynku ulicach (rys. 1). Poza obszarem zabudowanym rozciągały się rozłogi miejskie – pola należące do miasta oraz las miejski zlokalizowany przy południowo zachodniej granicy miasta.

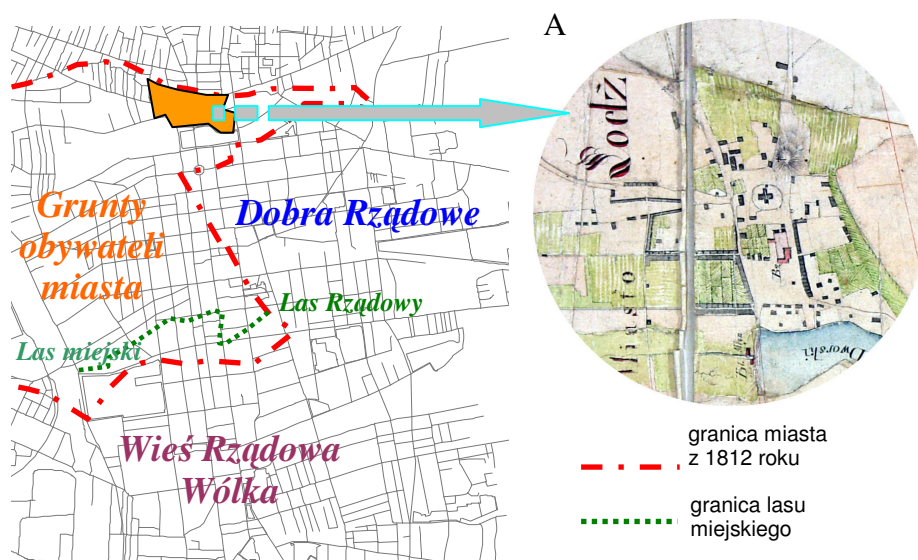
Sytuacja zmienia się diametralnie z początkiem 3. dekady XIX wieku. Wcześniejsze dekrety Rządu Królestwa Polskiego tworzące warunki do intensywnej industrializacji w kraju (w tym również dekret w sprawie osiedlania „pożytecznych cudzoziemców”) pozwoliły Rajmundowi RembIELińskiemu – prezesowi komisji Województwa Mazowieckiego opracować raport „*W przedmiocie zaprowadzenia fabryk sukienniczych*” [5]. Raport ten stał się podstawą do podpisania przez Namiestnika Królestwa Polskiego dekretu z 18 września 1820 roku Rządowej Komisji Spraw Wewnętrznych Królestwa, zaliczającego między innymi Łódź do rzędu miast fabrycznych.

W cytowanym wcześniej *Opisie* przeczytać można: „*Rok 1820 jest właściwie datą założenia Łodzi jako miasta fabrycznego. Postanowienie księcia namiestnika królewskiego z 18 września 1820 r. zaliczyło biedną mieścinę do rzędu miast fabrycznych ze względu na korzystne dla rozwoju przemysłu warunki położenia osady. W 1821 r. przystąpiono do pierwszej regulacji miasta, która polegała na przygotowaniu miejsca pod osadę fabryczną, dzisiejsze Nowe-Miasto i rozdzielenie tego obszaru na dwieście placów. Dla uzyskania miejsca wcielono do miasta sąsiedni folw. Stara-Wieś i wójtostwo łódzkie stanowiące część klucza Gałkówek w ekonomii dóbr rządowych Łaznów. W 1823 specjalnie wydelegowany komitet dopełnił regulacji Starego-Miasta. W 1825 cesarz i król Aleksander I, w podróży przedsięwziętej dla poznania fabrycznych miast królestwa, zwiedził Ł. i zezwolił wtedy na nowe rozszerzenie obszaru miejskiego, przez włączenie wsi Wólki, wójtostwa Zakrzewskiego i części lasu rządowego z ekonomii Łaznów. Na tym nowym obszarze wytknięto 462 placów do budowy, resztę zaś oddano siedmiu większym zakładom fabrycznym. W przedłużeniu osady sukienniczej powstała nowa osada tkacka: Łódką zwana*” [10].

Utworzeniu ośrodka włókienniczego w Łodzi sprzyjały wymienione w raporcie Rajmunda RembIELińskiego [5] między innymi dogodne położenie przy trakcie łączącym ważne w tym okresie miasta Łęczyce i Piotrków Trybunalski, łatwość zaopatrzenia w surowce budowlane (drewno z okolicznych lasów, złoża gliny), występowanie licznych rzeczek strumieni (istotnych dla budowy urządzeń hydrotechnicznych), sąsiedztwo rozległych dóbr rządowych [5].

Przyjęcie w 1821 roku rządowego programu rozwoju przemysłowego spowodowało wydanie odpowiednich rozporządzeń regulujących kwestie osadnictwa na terenach planowanych osad.

Zarówno Nowe Miasto z Ogrodami Sukiennicznymi, jak i rozplanowana na południu Osada Rękodzielnicza Łódka z posiadłami fabrycznymi leżały prawie wyłącznie na gruntach rządowych. Tylko łączący obie lokalizacje obszar leżący wzdłuż Traktu Piotrkowskiego rozplanowany został na gruntach obywateli miasta [3]. Integracja przestrzenna obu tych osad była wtórnym efektem biegunowego usytuowania obu struktur osadniczych, zlokalizowanych w oparciu o doliny rzek [2].

Ryc. 1. Układ przestrzenny i zabudowa Łodzi rolniczej oraz „tereny inwestycyjne” dla Łodzi przemysłowej (opracowanie własne)

Fig. 1. The configuration and the buildings of agricultural city of Łódź and “investment area” for industrial city of Łódź (self elaboration)

Na rysunku 1, na podkładzie obecnej siatki ulic, przedstawiono lokalizację „terenów inwestycyjnych” leżących poza południowo-wschodnimi granicami miasta. Granice wniesiono na podstawie znajdującego się w Zbiorze Kartograficznym Archiwum Państwowego w Łodzi bardzo zniszczonego fragmentu oryginału mapy Franciszka Johnney’a (zbiór kart. APŁ 1600-1980, sygn. 513) z lat 1812/1813.

Rysunek 1 uzupełnia powiększony wycinek tej mapy A, ilustrujący układ przestrzenny i zabudowę Łodzi rolniczej.

2. PLANY REGULACYJNE OSAD RĘKODZIELNICZYCH

W 1819 roku ukazała się instrukcja Komisji Spraw Wewnętrznych i Policji w sprawie odnalezienia istniejących planów i map miast, a w przypadku ich braku, zlecenia na koszt miast wykonania odpowiednich pomiarów i planów przez wykwalifikowanych geometrów [7].

W następnych czterech latach zostały opracowane i wydane przez Wydział Administracyjny Komisji Spraw Wewnętrznych i Policji trzy instrukcje pomiarowe, określające: sposób dokonywania pomiarów, nadzór nad pracami geodezyjnymi i kartograficznymi oraz skalę sporządzanych map – 1:1500 dla planów siedzib oraz 1:5000 dla planów gruntów [4].

Podstawę dla opracowania planów regulacyjnych nowych osad rękodzielniczych – w 1823 roku planu osady Nowe Miasto przez Filipa de Viebiga, oraz w 1827 roku planu osady Łódka przez Jana Leśniewskiego – stanowiły, niżej omówione, wcześniejsze opracowania geodezyjno- kartograficzne.

2.1. Wielkoskalowe mapy sytuacyjne terenów przyszłych osad

W 1821 roku, gdy Łódź otrzymała prawa osady fabrycznej i powiększono jej obszar do 10,2 km², przez przyłączenie „*folwarku Stara Wieś i Wójtostwa Łódzkiego, należącego do ekonomji rządowej Łaznów*” [9], miasto dysponowało już opracowaniami kartograficznymi, które wykorzystane być mogły do sporządzenia planów regulacyjnych nowej osady.

W zasobie kartograficznym miasta znajdowała się mapa w skali 1:5000 Franciszka Johnney’a (zbiór kart. APŁ 1600-1980, sygn. 513) z lat 1812/1813. Plan obejmuje zabudowę miasta Łodzi, części wsi Bałuty, folwarku Stara Wieś i Wójtostwa Łódzkiego, rzekę i staw dworski oraz część gruntów leżących po obu brzegach rzeki Łódki. Na mapie znajduje się uwaga Autora: „*Wieś Zarzew i Kolonia Augustowo z Mapp Geometry Sievert tu kopiowane, zaś Territorium Miasta Łodz jako Plan sytuacyjny Gróntów mieyskich wniesiony tu został*”. Z uwagi tej wnioskować można, że omawiane opracowanie obejmowało znacznie większy obszar niż znajduje się na zachowanym fragmencie mapy [3].

W roku 1816 „*Prześwietna Dyrekcja Generalna Dóbr i Lasów Narodowych*” reskryptem poleciła w trybie rewizji geometrze Konstantemu Berwisiewiczowi z Warszawy nowy „*wymiar Gruntów Folwarcznych, Gruntów Wóytowskich, Gruntów Plebańskich i Gruntów Młynarza Łódzkiego*”. Praca ta została zakończona 5 lutego 1817 roku mapą w skali 1:5000 (oryginał mapy znajduje się w zbiorze kartograficznym Archiwum Państwowego w Łodzi – sygn. 514) [3].

W roku 1819 Walenty Plebanowski sporządził plan zabudowy miejskiej, ulic i placów [4].

Mapy te stanowiły podstawę do opracowania w 1823 roku przez Filipa de Viebiga planu regulacyjnego dla osady Nowe Miasto.

Kiedy w 1825 roku powiększono obszar Łodzi do 22,1 km², przyłączając „wieś Wólkę, Wójtostwo Zakrzew (prawdopodobnie Zarzew), i część lasu rządowego, należącego do leśnictwa Łaznów” [9], szczegółowe pomiary tych terenów i sporządzenie map sytuacyjnych powierzono Jeometrze przysięgiemu Królestwa Polskiego Janowi Leśniewskiemu.

Już w tym roku pomierzył obszar gruntów mieszczan łódzkich i lasu ogólnego miejskiego, ciągnący się wzdłuż ulicy Piotrkowskiej między ulicą Dzielną a granicą ze „Wsią Rządową Wólka z Roku 1823 Kopcami obsypaną” i sporządził na tej podstawie mapę w skali 1:5000 (zbiór kart. APŁ 1600-1980, sygn. 521). Do mapy dołączony był szczegółowy rejestr pomiarowy, stanowiący podstawę do obliczania należności płaconych posiadaczom posiadłości z tytułu zajęcia ich gruntu pod Osadę [3].

Efekty dalszych prac Jana Leśniewskiego, do roku 1827, wymagają dalszych badań. O prowadzeniu takich prac świadczy mapa mierniczego Wincentego Minkiewicza z 1827 roku zatytułowana „*Mappa Klucza Łódz Składowego się z Wsi Wólka, Widzew, Zarzew, Młynów Xsieży i Woytowski Posiadeł Kolom i Piła niemniej Dezerty Mlynowej Arasz do Ekonomij Rządowej Łaznów należących, oraz Grontow z Territorium Miasta Rządowego Łódz, na Osadę Rekodzielniczą Łódka zaiętych w Obwodzie Łęczyckim w Województwie Mazowieckim leżących z Oryryginału w Roku 1825 przez Jana Leśniewskiego Mierniczego Przysięgłego Sporządzonego. Przekopioną w Roku 1827 przez Wincentego Minkiewicza Mierniczego*”. Na mapie tej znajduje się klauzula „*Za rzetelność niniejszej Mappy świadcze Jan Leśniewski Mierniczy Przysięgły Królestwa Polskiego*” (oryginał znajduje się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, zbiór 402, sygn. 231).

Mapy te stanowiły podstawę do opracowania w 1827 roku planu regulacyjnego dla osady Nowe Miasto.

2.2. Plan regulacyjny osady rękodzielniczej Nowe Miasto

Na tereny nowej osady przeznaczono obszary położone na południe od Starego Miasta, po południowej stronie doliny rzeki Łódki, na miejscu Starej Wsi – częściowo na gruntach obywateli i proboszcza, w części na gruntach rządowych. Prace rozpoczęto w 1821 roku.

Na zlecenie Rajmunda Rembielińskiego, Radcy Stanu, Prezesa Komisji Województwa Mazowieckiego, działającego w imieniu Rządu Królestwa Polskiego, projekt rozplanowania osady, sporządził geometra Filip de Viebig. Dla ostatecznego uregulowania Osady Sukienniczej Rajmund Rembieliński 12 czerwca 1823 roku wydał dla geometry Filipa de Viebiga szczegółową instrukcję: „*Przedsięwziwszy ostateczne uregulowanie Osady Sukienniczej w m. Łodzi, do wykonania takowej regulacji na gruncie, jako też do uregulowania wynagrodzeń obywateli i proboszcza za zajęte grunta, a to*

stosownie do protokołu w tej mierze w dniu 4-tym miesiąca maja 1821 z rzeczonymi obywatelami przez komisarza Witkowskiego spisano, (...) geometrze Viebig wydaję instrukcję...” [8].

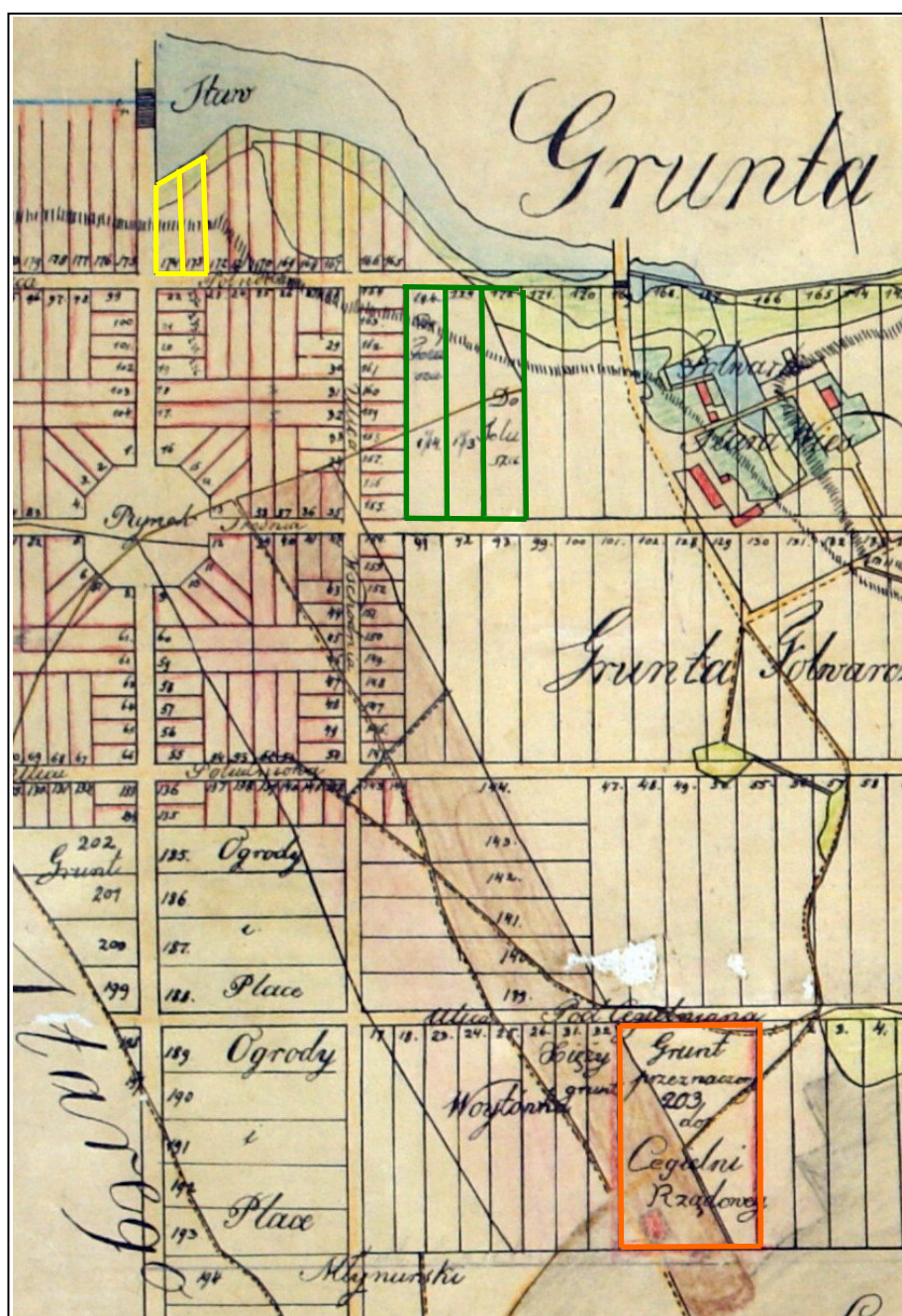
Zawierająca 16 punktów instrukcja jest szczegółowym opisem procedury geodezyjnej zwanej dzisiaj scaleniem, podziałem i wymianą gruntów. Instrukcja ta wskazuje również na istnienie map szczegółowych tego obszaru i funkcjonowanie w tych czasach załączka obecnego zasobu geodezyjno-kartograficznego, oraz na reperkusje wynikające z tego faktu. Wskazują na to punkty 14 i 15 instrukcji, w których czytamy: „*Jeometry także obowiązkiem będzie całe terytorium miejskie z mapy u burmistrza miejscowego znajdującej się na nowo przerysować i graniczne linie wedle niniejszego polecenia uregulować się miane zaznaczyć. Na tej przerysować się mianej mapie należy nową osadę wraz z placami i ogrodami, niemniej wyposażenie probostwa, bonifikacji mieszczan i pozostałe dodyspozycji od folwarku Starej Wsi zrzynki zamieścić*”.

Instrukcję podpisaną „*Radca stanu prezes R.. Rembieniński, Za sekretarza jeneralnego B. Tykel, komisarz*” kończy stwierdzenie „*Co wszystko jeometra gruntownie, rzetelnie i pośpiesznie wykonać ma, a przyzwoite otrzyma wynagrodzenie*”.

Zalecenia powyższej instrukcji geometra Filip de Viebig pośpiesznie wykonał sporządzając w tymże 1823 roku „Plan Sytuacyiny uregulowanych ogrodów sukienniczych Mieście Łodzi położonego w Obwodzie Łęczyckim Województwie Mazowieckim” w skali 1:5000 według „Miary Warszawskiej rachując 50 prętów na Call Dziesiętny”. Plan ten, którego kopia litograficzna znajduje się w Archiwum Państwowym w Łodzi – sygn. 517, jest opracowaniem jednostkowym zorientowanym generalnie na północ, ale ściśle z kierunkiem osi traktu Łęczyca-Piotrków [3]. Sporządzony plan zawiera elementy celowego rozplanowania obiektów przemysłowych (rysunek 2).

Przy ulicy Pod Cegielnianej geometra lokalizuje działkę o wymiarach 30 na 50 prętów (1500 prętów kwadratowych czyli 2,80 ha) opisaną „*Grunt przeznaczony do Cegielni Rządowej*” (wyróżnioną na rysunku przez autorów kolorem pomarańczowym). Lokalizacja działki przeznaczonej pod cegielnię wiąże się z pewnością ze znajdującym się w bezpośrednim sąsiedztwie (od południa), dostarczającym drewna lasem, opisanym na planie jako „*Las Karkoszka zwany składa się z Sosnów, Świerków, Jodłów, Dębów i nieco Grabiny*”.

Geometra realizuje również punkt 3 instrukcji stanowiącej „*Przy placach nowej osady od nr 153 do 164, to jest na północ ul. Średniej, należy wymierzyć ogród dla folusznika 1 ½ morga miary polskiej wynoszący, przy nim zaś zaraz ogród dla farbiarza łącznie do placu 173 i 174 w specyfikacji zamieszczony*”.

Rys. 2 . Elementy rozplanowania industrialnego na planie Filipa de Viebiga z 1823 roku

Fig. 2. The components of industrial lay-out on the plan made by Filip de Viebig (1823)

Dla działek siedliskowych folusznika (około 100 prętów kwadratowych, czyli 0,19 ha) i farbiarza (około 120 prętów kwadratowych, czyli 0,22 ha) zlokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie stawu na rzece Łódka (wyróżnionych kolorem żółtym), wytycza ogrody (wyróżnione kolorem zielonym) w najbliższym możliwym sąsiedztwie, na zapleczu działek siedliskowych zlokalizowanych przy ulicy Wschodniej.

Pierwsza działka opisana na mapie „*Do folusza*” posiada pole powierzchni 430 prętów kwadratowych (czyli 0,80 ha), druga należąca do farbiarza ma 390 prętów kwadratowych (czyli 0,72 ha). Powierzchnie tych działek nie spełniają założeń instrukcji. Uwagę zwraca fakt, że oprócz pierwszej, także trzecia kolejna działka opisana została jako przeznaczona „*Do Folusza*”. Działka ta ma powierzchnię 450 prętów kwadratowych, czyli zgodną z instrukcją powierzchnię 1 ½ morga miary polskiej (0,84 ha).

Pola powierzchni placów folusznika i farbiarza (obliczone na podstawie pomiarów wykonanych na planie Filipa de Viebiga) są dwukrotnie większe od standardowych placów osady Nowego Miasta. Nieco większe od przeciętnych, są również ogrody przydzielone tym specjalistom.

Plan regulacyjny wypełnia więc „*Postanowienie namiestnika w sprawie ulg dla przybywających z zagranicy fabrykantów i rzemieślników z 18 IX 1820 r.*” [11], w którym zapisano:

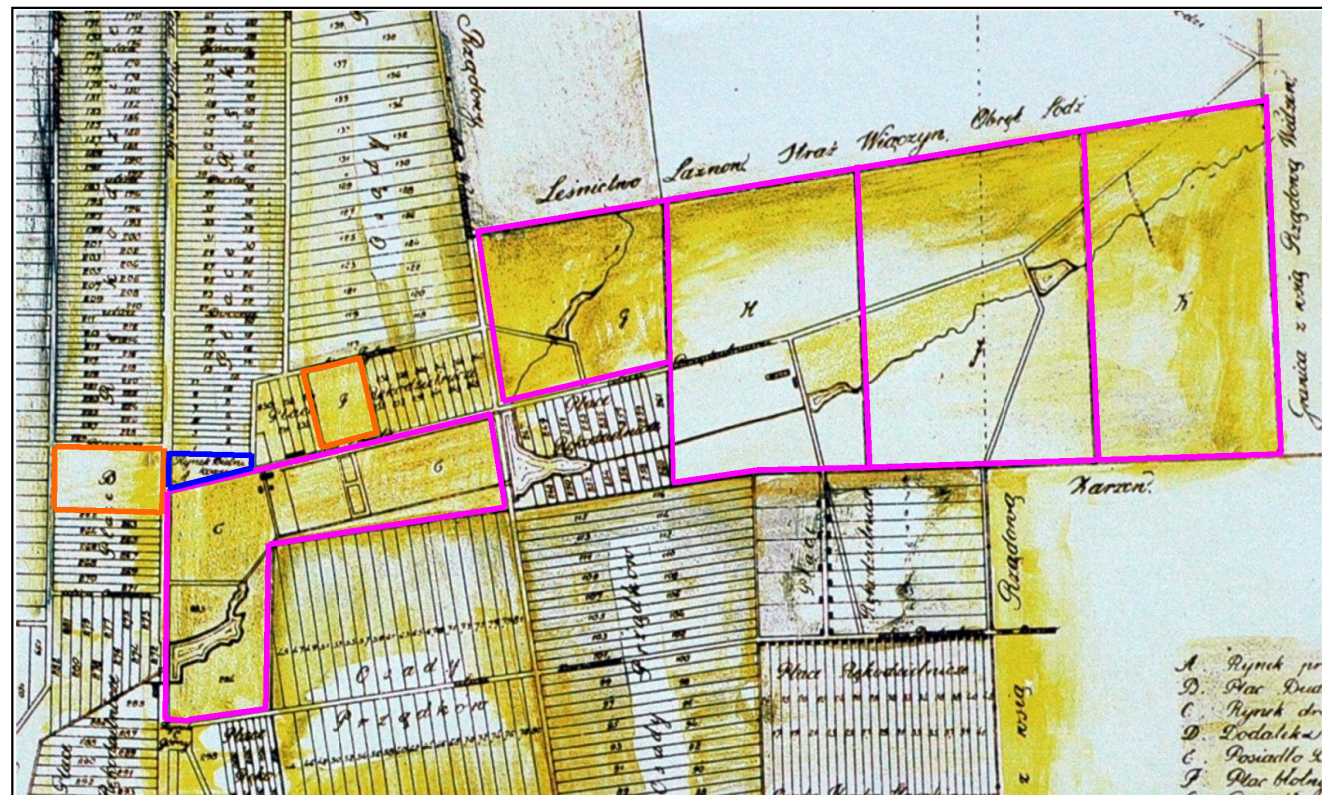
„Art. 2. *Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji ustanowi plany ograniczenia i zabudowania tych miast w ten sposób, aby w miarę zgłaszających się fabrykantów sukna lub innych rzemieślników, takowym place w miastach tych na umiarkowany czynsz wieczysty z wolnością lat sześciu były nadawane.*

Art. 6. *Mają być założone w bliskości tych miast cegielnie, z których materiał w cenie najniższej budującym się w rzeczonych miastach będzie udzielany.*”

2.2. Plan regulacyjny osady rękodzielniczej Łódka

Z koncepcją założenia na tych terenach osady płócienniczej, w której miano równocześnie wytwarzać także wyroby bawełniane wystąpił już w 1823 roku Rajmund Rembieliński [5].

W oparciu o zgromadzone u burmistrza materiały kartograficzne Jan Leśniewski zaprojektował i wytyczył w terenie, być może zgodnie z wymaganiami narzuconymi również przez Rajmunda Rembielińskiego w cytowanej Instrukcji, osie ulic i granice nowych placów przeznaczonych pod budownictwo mieszkaniowe i rękodzielnicze oraz posiadała wodno-fabryczne. Ten nowy podział terenów, już w tym momencie należących do miasta Łodzi, przedstawił na mapie zatytułowanej „*Plan Sytuacyiny Osady Rękodzielniczej ŁODKA pod miastem Rządowym Łódź w Obwodzie Łęczyckim w Województwie Mazowieckim na Wyroby Lniane i Bawełniane założony, Sporządzony w Miesiącu Listopadzie 1827 roku przez Jana Leśniewskiego Jeometrę przysięgłego Królestwa Polskiego*” (oryginał w skali 1:10000 w zbiorze kartograficznym Archiwum Państwowego w Łodzi, sygn. 519).

Rys. 3. Elementy rozplanowania industrialnego na planie Jana Leśniewskiego z 1827 roku
Fig. 3. The components of industrial lay-out on the Jan Leśniewski's plan (1827)

Jest to mapa podziału sporządzona w skali 1:10000 według miary nowopolskiej. Zorientowana jest w kierunku północnym, ściśle wzdłuż osi ulicy Piotrkowskiej. Zawiera również kierunek północy magnetycznej [3].

Także i na tym opracowaniu znajdują się celowe elementy rozplanowania industrialnego (rysunek 3).

Geometra lokalizuje na mapie parcele przeznaczone na posiadła fabryczne (wyróżnione przez autorów na rysunku kolorem karminowym) lokalizując je bezpośrednio przy przewidzianym do uregulowania cieku Jasień. Na planie znajduje się pięć takich placów:

- E. „*Posiadło Bielnikowe i Maglowe*” – o powierzchni 19,79 ha,
- G. „*Posiadło Wodno-fabryczne Lamus zwane*” – o powierzchni 21,14 ha,
- H. „*Posiadło Wodno-fabrycz. Przędzalnia Bawełny*” – o powierzchni 38,41 ha,
- J. „*Posiadło Wodno fabryczne przędzalnia*” – o powierzchni 49,11 ha,
- K. „*Posiadło Wodno-fabryczne Arasz zwane*” – o powierzchni 42,97 ha.

Pola powierzchni tych parcel wyznaczono graficznie na podstawie planu regulacyjnego. Lokalizacja i granice posiadł zaprojektowane zostały w sposób pozwalający na wykorzystanie istniejącej infrastruktury technicznej – młynów (rysunek 4).

Przy ulicy Piotrkowskiej, w bezpośrednim sąsiedztwie posiadła bielnikowego i maglowego, geometra wytycza (wyróżniony przez autorów na mapie kolorem niebieskim) plac A. „*Rynek przy Bielnikach*” (na mapie opisany jako „*Rynek Bielnikowy*”), z czytelnym zamierzeniem jego funkcji targowej (lokalizacja przy trakcie łączącym Łęczycę i Piotrków). Pomierzone graficznie pole powierzchni tego placu wynosi 1,52 ha.

Przy rynku Bielnikowym, po przeciwnej stronie ulicy Piotrkowskiej, w ciągu placów siedliskowych opisanych jako „*Place Rękodzielnicze*”, geometra wytycza działkę o zdecydowanie innym, być może również zamierzonym, przemysłowym charakterze – B. „*Plac Budowlany*” (o polu powierzchni 4,53 ha). Być może również taki zamierzony cel przyświecał geometrze przy wytyczaniu działki opisanej jako F. „*Plac błotny na podział nie zajęty*” (3,07 ha), zlokalizowanej w ciągu siedliskowych „*Placów Rękodzielniczych*” przy ulicy Przędzalnianej.

Uwypuklone elementy rozplanowania industrialnego nie mogą jednak przesłonić faktu, że w projekcie układu przestrzennego całej osady czytelny jest zamysł stworzenia warunków dla realizacji przemysłowego „cyklu produkcyjnego” [6] – od surowca do gotowego produktu – od „*Osad Przędaków*” przeznaczonych dla prądników, których zadaniem było uzyskiwanie przędzy z uprawianego lnu na trzymorgowych działkach [5]; przez mniejsze „*Place Rękodzielnicze*”, przeznaczone dla tkaczy, do których należało przetworzenie przędzy w materiał; do „*Posiadł wodno-fabrycznych*” (o zróżnicowanym areale, znacznie większym niż obszar działek prądników i tkaczy), które odpowiedzialne były za dalszy proces technologiczny – wykończenie gotowych tkanin – bielenie, barwienie, maglowanie.

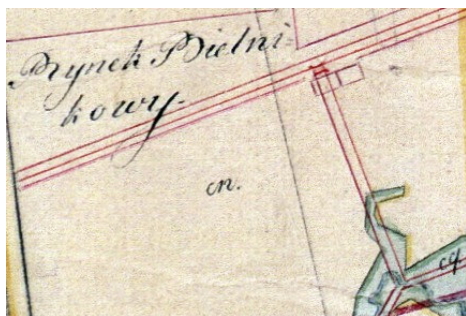
3. PODSUMOWANIE

Analizując plany regulacyjne Filipa de Viebiga z 1823 roku oraz Jana Leśniewskiego z 1827 roku, ustalające ukształtowanie przestrzenne osad Nowe Miasto i Łódka – stanowiących trzon przyszłej Łodzi przemysłowej – należy podkreślić rangę wcześniejszych dokonań geodezyjno-kartograficznych, stanowiących podstawę do sporządzania tych planów.

Wykorzystanie jako mapy podkładowej wcześniejszych opracowań jest czytelne bezpośrednio na planie regulacyjnym Filipa de Viebig'a, sporządzonego dla osady Nowe Miasto (rysunek 2), na którym czytelne jest usytuowanie obiektów geograficznych (rzeka Łódka i staw), szczegóły zagospodarowania przestrzennego siedlisk („*Folwark Stara Wieś*”), czy też granice gruntów znajdujących się wcześniej we władaniu różnych podmiotów („*Grunta folwarczne*”, „*Wójtowskie*”, „*Księży grunt*”, „*Młynarski*”).

W przypadku planu regulacyjnego Jana Leśniewskiego, sporządzonego dla osady Łódka, prawidłowość tę dokumentuje fragment powoływanej wcześniej mapy sytuacyjnej Wincentego Minkiewicza z 1827 roku (rysunek 4). Na mapie tej kolorem czerwonym wkreślono wiele elementów rozplanowania przestrzennego istotnych dla omawianego planu regulacyjnego z 1827 roku (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, zbiór 402, sygn. 231) – uregulowany przebieg rzeki Jasień na tle naturalnego przebiegu cieku „*Rzeczka Jasień zwana*”; lokalizację posiadeli wodno-fabrycznych, w miejscach pozwalających na wykorzystanie istniejących elementów zagospodarowania terenu – „*Młyn Lamus*”, „*Księży Młynek*”, „*Wójtowski Młynek*”; przebieg projektowanych ulic i placów. Czytelny na tej mapie jest przebieg projektowanej ulicy *Widzewskiej*, przechodzącej przez „*Osadę Strzelca*” i łączącej tereny posiadeli z placem przeznaczonym pod cegielnię rządową, wyróżnionym na planie regulacyjnym Filipa de Viebiga.

Warto zwrócić także uwagę na fakt, że na podstawie tej mapy najprawdopodobniej można zlokalizować rzeczywiste położenie tak zwanego „*Bielnika Kopischa*”, wybudowanego w latach 1824-25 przez rząd Królestwa Polskiego z przeznaczeniem na folusz, krochmalnię i magiel. Obiekt zlokalizowany jest na skraju Rynku Bielnikowego, po południowej stronie ówczesnej ulicy *Przędzalnianej*, na parceli *E*. „*Posiadło Bielnikowe i Maglowe*”, przy projektowanym rowie wpadającym do cieku „*Rzeczka Jasień zwana*” (rysunek 5). Lokalizacja obiektu odpowiada obecnej nieruchomości gruntowej położonej przy ulicy Tymienieckiego 7.

Rys. 5. Lokalizacja „Bielnika Kopischa” na mapie Wincentego Minkiewicza

Fig. 5. Localization of „Kopisch’s Bleacher” on the map made by Wincenty Minkiewicz (1827)

Rys. 6. Lokalizacja „Bielnika Kopischa” na planie Jana Leśniewskiego

Fig. 6. Localization of „Kopisch’s Bleacher” on the plan made by Jan Leśniewski (1827)

Podkreślenie rangi takich opracowań dokumentuje ciągłość budowy zasobu geodezyjno-kartograficznego oraz znaczenie wcześniejszych pomiarów i sporządzonych map sytuacyjnych dla opracowania planów regulacyjnych nowych osad, stanowiących trzon przyszłej Łodzi przemysłowej.

LITERATURA

- [1] **Bartoszewicz H.:** *Mapa królewskiego miasta Warty w obwodzie i w województwie kaliskim sytuowanego z I poł. XIX wieku.* <http://warta.polska.pl/dokumentyarchiwalne>
- [2] **Czochański M., Kowalski G., Przewłocki S., Jaworowski H.:** *Mapa stanu zachowania elementów historycznego układu przestrzennego miasta Łodzi.* Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej, nr 477, s. Budownictwo nr 37, Łódź 1986.
- [3] **Czochański M., Kośka T., Kowalski G.:** *Zarys dziejów geodezji w Łodzi.* Monografie Politechniki Łódzkiej. Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2008.
- [4] **Jaskulski M.:** *Przemiany układu komunikacyjnego Łodzi w okresie konstytucyjnym Królestwa Polskiego.* Miscellanea Łódzkie 1(9)1990, Wyd. Muzeum Historii Miasta Łodzi, Łódź 1990.
- [5] **Koter M., Liszewski S., Suliborski A.:** *Łódź i region Polski środkowej.* Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 2000.
- [6] **Pawlak M.:** *Ex navicula navis, z Łodki-Łódź – rozwój przestrzenny Łodzi w 1. poł. XIX w. w świetle źródeł kartograficznych i wybranych przekazów pisanych.* Materiały z Ogólnopolskiej Studenckiej Konferencji Lokacyjnej. Copyright by Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2007. <http://knhs.hist.uj.edu.pl>
- [7] *Geowiedza.* <http://www.geoforum.pl>
- [8] *Instrukcja z 12 czerwca 1823 roku (...) dla geometry Filipa Viebiga (...)* <http://pl.wikisource.org>

- [9] Księga pamiątkowa dziesięciolecia samorządu miasta Łodzi 1919-1929. Nakładem Magistratu Łódzkiego, Łódź 1930.
- [10] Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, Warszawa 1880-1914 [http://dir.icm.edu.pl/pl/Słownik_geograficzny/Tom V](http://dir.icm.edu.pl/pl/Słownik_geograficzny/Tom_V).
- [11] Zbiór Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego, Warszawa 1866, Wydział Spraw Wewnętrznych, cz. II, t. II, s. 11-17.
<http://studium.pl/matura/historiapisemna2001.doc>

THE COMPONENTS OF INDUSTRIAL LAY-OUT ON THE REGULATING PLANS OF HANDICRAFT VILLAGES NOWE MIASTO AND ŁÓDKA

Summary

In the elaboration they stressed to the purposeful components of the industrial lay-out on the regulating plans of the handicraft villages Nowe Miasto and Łódka – the core of the future industrial Łódź. Also it was stressed the importance the earlier made geodetic maps which were a base for the elaboration of this regulating plans.